

УДК 378.937

Гоголь-Саврій М. В.

ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА

У статті розглянуті поняття компетентність, гендерна компетентність та визначено суть та зміст гендерної компетентності класного керівника як суб'єкта гендерної соціалізації підростаючого покоління. Виділено її основні компоненти та структуру кожного з них. Запропоновано систему заходів та дій, виконання яких сприятиме досягненню класним керівником необхідного рівня гендерної компетентності.

Ключові слова: гендерна компетентність класного керівника, гендерна самоідентифікація, гендерне самопізнання, гендерний підхід.

У даний час відбувається корінна зміна життєвих ролей чоловіка і жінки в усіх їх іпостасях – економічній, сімейній, соціальній. Строго визначений гендерний розподіл праці поступово відходить на задній план, зменшується кількість виключно жіночих чи чоловічих видів діяльності, а взаємовідносини між чоловіками і жінками в рамках сім'ї, виробництва будуються на принципах рівноправ'я. Ю. Б. Рюриков констатує факт народження нового, невідомого досі, життєвого укладу – біархату, для якого характерні верховенство обох статей [2, с. 156].

Економічна і соціальна розкутість жінки, зміна її становища в суспільстві та сім'ї відобразились, в цілому, на обох статях. На зміну соціальним та сімейним обмеженням, необхідності жорстко слідувати уявленням про те, що дозволено і що заборонено, прийшли нові канони рівноправ'я, що сповідують вияв широких загальнолюдських рис. Метою впровадження гендерного підходу в освітню сферу є створення умов для гендерної соціалізації школярів, що сприятиме вихованню відносин між статтями, вільних від жорстких стереотипів маскуліності та фемінінності у традиційному значенні, що може стати умовою виховання нової особистості з високими інтенціями відкритості і адаптивності до всіх сфер життя, необмеженими можливостями індивідуального життєвого вибору і самореалізації.

Важливим агентом гендерної соціалізації школярів є школа. Тут учні проводять більшість свого часу та засвоюють ті моделі поведінки, яких, зазвичай, дотримуються протягом всього життя. Суб'єктами гендерної соціалізації школярів є вчителі, зокрема, класні керівники. Саме вони щодня співпрацюють з дітьми, є об'єднуючою ланкою виховних зусиль батьків та школи. Перед класним керівником, як одним із важливих агентів гендерної соціалізації, стоять наступні завдання:

- формування якостей мужності і жіночності у школярів;
- формування в дітей правильного ставлення до питань статі;
- оволодіння ними моральною культурою у взаєминах статей, здатністю враховувати і поважати їх специфічні інтереси;
- вироблення уявлень про хороше і погане ставлення до представників своєї та протилежної статі;
- підготовка до відповідального шлюбу і батьківства;
- формування здорового способу життя.

Важливість гендерної компетентності класного керівника зумовлена тим, що вчитель-класний керівник є одним із важливих суб'єктів гендерної соціалізації підростаючого покоління і має великий вплив на процес формування у школярів уявлень про якості чоловіка чи жінки, їх ролі в суспільстві. Крім того, вчителі-класні керівники є носіями гендерних стереотипів і часто сприяють їх поширенню та існуванню у своїй професійній діяльності. Тому, на сьогоднішній день слід чітко дефініціювати поняття «гендерна компетентність класного керівника», визначити її зміст, шляхи вдосконалення, оскільки від «гендерної компетентності вчителя-класного

керівника» залежить ефективність впровадження ґендерного підходу в загальноосвітні школи України та майбутнє підростаючого покоління.

Мета статті полягає в аналізі поняття «ґендерна компетентність класного керівника» та визначення її сутності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про те, що зарубіжні та вітчизняні дослідники активно досліджують професійну компетентність вчителя (Я. Болюбаш, Л. Даниленко, В. Довбищенко, І. Єрмаков, С. Клепко, В. Олійник та ін.), професійну компетентність класного керівника (Я. Болюбаш, Н. Кузьміна, А. Маркова, А. Новиков, В. Сластенин та ін.) та ґендерну компетентність вчителя (Т. Голованова, С. Гришак, О. Каменська та ін.), проте ґендерна компетентність саме класного керівника, як важлива складова професійної компетентності, залишалася досі поза увагою дослідників.

Для того, щоб розпочати розгляд даного питання, необхідно чітко визначити сутність поняття «компетентність». А. Хуторський дає трактування компетентності як сукупності особистісних якостей (ціннісно-сміслових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), зумовлених досвідом діяльності у певній соціально і особистісно значущій сфері [5, с. 153]. Ф. Шаріпов стверджує, що компетентність – це сукупність рис (характеристик) особистості, що дозволяють їй якісно виконувати визначену діяльність, що направлена на вирішення проблем (задач) в якійсь галузі [4, с. 73].

ґендерна компетентність визначається особливою системою ґендерних знань і практик, що відповідають принципам паритетності статей. ґендерна компетентність передбачає сформованість у вчителя розуміння про призначення жінки і чоловіка в суспільстві, їх статусу, функцій і взаємовідносин, здатність критичного аналізу своєї діяльності як представника певного ґендеру, а також знання про ґендерні особливості суб'єктів навчально-виховного процесу та інших аспектів ґендерної педагогіки.

ґендерна компетентність класного керівника – це різновид професійних знань, які визначають його позицію в теоретичній, методичній та практичній діяльності.

Із визначення ґендерної компетентності класного керівника можна виділити її основні компоненти, зокрема:

- 1) змістовий компонент – знання про ґендерні особливості суб'єктів виховного процесу;
- 2) рефлексивний компонент – особистісне ставлення до ідей про різне призначення жінки та чоловіка у суспільстві, їх соціальні ролі; самовдосконалення на основі аналізу і самооцінки професійних суджень і педагогічної діяльності;
- 3) організаційний компонент – вміння управляти процесом ґендерної соціалізації учнів.

Кожен із зазначених компонентів має свою структуру:

1. Змістовий компонент:
 - сформувати в учнів уявлення про ролі жінки та чоловіка у суспільстві;
 - знання ґендерних особливостей суб'єктів виховного процесу;
 - знання технологій диференціації та інших аспектів ґендерної педагогіки.
2. Рефлексивний компонент:
 - самовдосконалення на основі аналізу і самооцінки своєї діяльності;
 - аналіз існуючих у суспільстві ґендерних стереотипів;
 - ґендерна чутливість вчителя-класного керівника.
3. Організаційний компонент:
 - вміння створювати відповідні організаційно-педагогічні умови, що сприяють розкриттю потенціалу кожного учня, незалежно від його статі;
 - уміння керувати процесом ґендерної соціалізації й організовувати виховний процес на основі ґендерної рівності.

Розглядаючи компоненти ґендерної компетентності класного керівника, доцільно звернути увагу на дослідження А. В. Смірної. Згідно з даними цього дослідження, 30% вчителів підтримують думку про те, що жінці слід займатися домом і вихованням дітей,

а чоловіку – професією та кар'єрою, 34% вчителів вважають, що жінка повністю має віддавати себе сім'ї, вихованню дітей, чоловік ж – реалізуватися у професії, а також, одночасно, приділяти достатньо уваги своїм сімейним обов'язкам. 23 % стверджують, що як для чоловіків, так і для жінок важливою має бути професійна сфера, але жінці необхідно акцентувати свою увагу більше на сім'ї, чоловіку ж навпаки – на роботі. 13% вчителів вважають, що для будь-якої людини, незалежно від статі, головною ціллю в житті має бути сім'я [3, с. 135]. Таким чином, більш ніж 2/3 всіх вчителів знаходяться під впливом стійких гендерних стереотипів, підтримують їх і відтворюють у власній педагогічній діяльності. Ця інформація є яскравим підтвердженням активної участі вчителів, зокрема вчителів-класних керівників, у відтворенні гендерної сегрегації і гендерної нерівності у професійній діяльності та поза її межами.

Важливими складовими гендерної компетентності класного керівника є самооцінка професійних суджень, професійної діяльності, а також гендерна чутливість, під якою слід розуміти здатність вчителя-класного керівника сприймати, розуміти і моделювати впливи вербальних, невербальних і предметних впливів соціальної сфери, методів і форм роботи з дітьми на формування гендерної ідентичності дитини, здатність вловлювати і реагувати на будь-які прояви дискримінації у розвитку статі.

Що стосується такого компоненту гендерної компетентності як уміння керувати гендерною соціалізацією школярів, то можна виділити декілька технологій, за допомогою яких вчителі-класні керівники відтворюють гендерну дискримінацію: 1) класні керівники частіше звертаються на уроках і в позаурочний час до учнів тієї статі, для яких, на їх думку, цей предмет, чи вид діяльності є більш важливим; 2) учням цієї статі дають, крім того, складніші завдання; 3) хлопці отримують більш позитивний відгук у випадку сумлінного виконання завдання, та мають більше шансів виправитись у випадку помилки; 4) класні керівники є більш вимогливими до дисципліни дівчаток, ніж до хлопців, при рівному порушенні дисципліни дівчат карають частіше, а проступки хлопців часто залишаються поза увагою; 5) в залежності від статі, освітньо-виховна сфера маркується як «чоловіча» чи «жіноча».

Дослідження О. А. Константинової, яка порівнювала образи ідеального учня та реального учня і учениці в уявленнях вчителів, показало, що домінуючий в уявленнях вчителів тип учня негативно впливає на хлопчиків, оскільки якості, які його формують є на 80% жіночими: ввічливість, акуратність, хазяйновитість, відвертість тощо. І тільки 10% якостей «ідеального учня» відносяться до традиційно чоловічих: наполегливість, цілеспрямованість, самостійність. Проте і на дівчат негативно діє цей стереотип, який «орієнтує їх на відмову від кар'єри і передбачає відсутність в них здібностей (загалом, чи до окремих предметів)» [1, с. 81].

Класному керівнику, як інтегратору гендерних ідей у освітньо-виховний процес, слід пам'ятати, що всіма своїми діями, чи бездіянням він/вона чинить безпосередній чи опосередкований вплив на формування гендерної самосвідомості школярів.

На нашу думку, вчитель-класний керівник, для того щоб відповідати високим вимогам своєї професійної діяльності, має поєднувати в собі любов до предмета викладання з любов'ю до дітей; ясне усвідомлення педагогічної мети з твердою позицією; вищу педагогічну та гендерну культуру з широкою освіченістю, різнобічністю своїх знань, здібностей та інтересів; педагогічну витримку і такт з твердим характером і підвищеною душевною чуйністю; закоханість у свою справу з відданістю і постійним прагненням до самовдосконалення.

Отже, необхідно виділити якості, які формують зміст гендерної компетентності класного керівника та є необхідними для ефективної професійної діяльності, з урахуванням необхідності впровадження гендерного підходу в навчально-виховний процес загальноосвітньої школи. До них належать:

- професійні знання та загальна ерудиція (володіння матеріалом, всебічна розвиненість, кругозір, ерудиція, інформованість, начитаність, знання психології учня, особливостей його статі);

- емпатія (співпереживання, співчуття, чуйність, емоційна чуйність, психологічна проникливість, вміння поставити себе на місце учня, здатність зрозуміти почуття іншого, душевність, знання про вікові особливості розвитку учнів, специфіку їх гендерного розвитку);
- домінантність (уміння керувати, організаторські здібності, діловитість, сміливе прийняття відповідальності за інших, правильний розподіл обов'язків у колективі, схильність вести за собою);
- цілеспрямованість і вольові якості (знати, чого хочеш; мати в житті високу мету, прагнення до її досягнення, наполегливість, енергійність, здатність «запалити» інших, відданість своїй справі);
- комунікабельність (товариськість, здатність швидко встановлювати контакти, знаходити спільну мову не лише з учнями, а й з їх батьками);
- експресія (розвинена мова, вміння красиво говорити, емоційність, артистичність, художність, багата міміка, хороші манери);
- переконаність в користі своєї праці.

Недосконалість гендерної компетентності вчителя-класного керівника виявляється у репродукції соціальних стереотипів, гендерної дискримінації, порушенню соціальної взаємодії і перешкоджає різносторонньому розвитку як особистості школяра, так і класного керівника.

Вдосконалення гендерної компетентності вчителя-класного керівника має відбуватись на основі наступних принципів:

- мотиваційного – необхідна потреба та готовність класного керівника підвищувати свою кваліфікацію, розвивати свої професійні вміння;
- системного – розвиток та вдосконалення гендерної компетентності є систематичною та цілеспрямованою діяльністю;
- концептуального – розвиток компетентності має проходити на основі принципів особистої орієнтації, гуманізації освітньо-виховної сфери.

Найголовнішу роль у корекції гендерної компетентності вчителя-класного керівника відіграє його самопізнання, гендерна самоідентифікація і критичний аналіз гендерних стереотипів. Гендерне самопізнання та гендерна самоідентифікація створюють основу в становленні справжньої жіночності і мужності, а це визначає позиції для вибору способів професійної діяльності. Не можна не зважати на те, що алгоритм поведінки вчителя-класного керівника не може бути збудований незалежно від його принципових якостей. Так, класний керівник може виявитися зразком спотвореної мужності чи жіночності. Наприклад, вчителька-класний керівник виявляє жорстокість, грубість, егоїстичність по відношенню до учнів, а вчитель-чоловік – безвідповідальність, агресивність або іншу крайність – нерішучість, нестійкість, зайву емоційність тощо. Залежно від характеру і результату самопізнання особистість сприймає іншу особистість і будує свої взаємини з нею. Втрата еталону мужності чи жіночності може призвести до того, що учні починають шукати зразок для наслідування серед своїх однолітків, а це не завжди кращий зразок для наслідування. Знання про себе як представника певної статі, які людина отримує в процесі соціалізації (в спілкуванні з людьми, спостереженні тощо) викликають у людини певні відносини, емоційну забарвленість, на основі цих знань індивід може створити у своїй свідомості модель «мужності» або «жіночності», обрати відповідний тип поведінки. Вплив гендерної самоідентифікації вчителя-класного керівника на успішність його професійної діяльності здійснюється через стереотипи чоловічої та жіночої поведінки і виявляється в: особливостях сприйняття і установках на виховання хлопчиків і дівчаток; стилі педагогічної взаємодії з дітьми різної статі; створюваних ним умовах для прояву учнями суб'єктної позиції в залежності від статі; виборі способів і форм виховання. Вчитель-класний керівник є творчим посередником між новим поколінням і тим досвідом, який залишили попередники. Трансляція даного досвіду буде залежати від рівня особистого володіння цим досвідом.

Головними завданнями корекції гендерної компетентності класного керівника мають бути зміна позицій і уявлень вчителя про себе, підвищення мотивації професійного вдосконалення, покращення взаємодії з учнями і колегами, розширення мотивів діяльності, оптимізація форм взаємодії. Тому, для максимального розкриття потенціалу вчителя-класного керівника і вдосконалення його гендерної компетентності, необхідне визначення педагогічних умов вдосконалення гендерної компетентності класних керівників, які передбачають сукупність зовнішніх заходів та внутрішніх установок, сенсів діяльності класного керівника, що сприяють розвитку його гендерної компетентності. Проте, ці умови не є набором окремих заходів, а системою заходів та дій, виконання яких сприяє досягненню класним керівником необхідного рівня його гендерної компетентності.

Усі ці умови можна поділити на дві групи: суб'єктивні та об'єктивні. До найбільш важливих суб'єктивних умов слід віднести:

- 1) осмислення класним керівником мотивації саморозвитку і самовдосконалення власної особистості, як представника певної статі;
- 2) наявність знань про гендерний аспект вдосконалення освітньо-виховного процесу;
- 3) вміння класного керівника аналізувати і оцінювати свою педагогічну діяльність з точки зору гендерного підходу і здійснювати її корекцію.

До об'єктивних умов слід віднести:

- 1) неперервний характер професійного розвитку;
- 2) наявність науково-обґрунтованої методики вдосконалення своєї діяльності на основі гендерного підходу;
- 3) включення питань, пов'язаних з гендерною проблематикою в курси підвищення кваліфікації вчителів, в навчальні програми підготовки студентів педагогічних вузів;
- 4) створення системи організаційних заходів, спрямованих на розвиток гендерної компетентності класних керівників, забезпечення вчителів-класних керівників необхідними методичними матеріалами.

Отже, для ефективного перебігу навчально-виховного процесу вчителі-класні керівники повинні розвивати та вдосконалювати свою гендерну компетентність, враховувати власні гендерні особливості та гендерні особливості учнів. Лише за таких умов класні керівники зможуть виробити свій індивідуальний стиль педагогічної діяльності, попередити труднощі, корегувати негативні сторони власної професійної діяльності і максимально ефективно використовувати сильні сторони.

Список використаних джерел

1. Константинова О. А. Гендерный подход к обучению школьников : Дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / О. А. Константинова. – Саратов, 2005. – 174 с.
2. Рюриков Ю. Б. Три влечения. Любовь, ее вчера, сегодня и завтра / Ю. Б. Рюриков. – Барнаул, 1988. – 320 с.
3. Смирнова А. В. Гендерная социализация в общеобразовательной школе : Дис. ... канд. соц. Наук : 22.00.04 / А. В. Смирнова. – Н. Новгород, 2005. – 222 с.
4. Шарипов Ф. В. Профессиональная компетентность преподавателя вуза / Ф. В. Шарипов // Высшее образование сегодня. – 2010. – №1. – С. 25-29.
5. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Ученик в общеобразовательной школе. – М. : ИОСО РАО, 2002. – С. 135-157.

The article considers the notion of competence, gender competence and defined the nature and meaning of gender competence of class teacher as the subject of gender socialization of the younger generation. Derive its basic components and structure. The system measures and actions, the implementation of which will help to achieve the required level of class teacher gender competence.

Keywords: class teacher gender competence, gender self identity, gender self cognition, gender approach.